

מצות ניסוך המים - רק יומיים!?

הקדמה

אחת מהמצוות שנצטוינו לקיים בחג הסוכות בבית המקדש היא מצות ניסוך המים, כמו ששנינו במסכת סוכה (פ"ד), ושם נאמרו שתי דעות לגבי זמן המצוה. דעת תנא קמא היא: "ניסוך המים **שבעה**"¹, ולעומתו: "רבי יהודה אומר: בלוג היה מנסך **כל שמונה**"².

בגמרא במסכת תענית (ג ע"א) מופיעות עוד שתי דעות: לדעת רבי יהודה בן בתירה היו מנסכים רק ששה ימים: **מהיום השני עד היום השביעי**, ולדעת רבי עקיבא היו מנסכים רק יומיים: **ביום הששי וביום השביעי**.

דעת תנא קמא מובנת: מצוה שנוהגת בחג הסוכות מסתבר שהיא תנהג כל ימי החג.

גם דעת רבי יהודה מובנת, שכן גם היום השמיני הוא חלק מהחג לעניינים מסוימים³, אולם דעת רבי יהודה בן בתירה ודעת רבי עקיבא אינן מובנות: מדוע המצוה מתחילה רק ביום השני או ביום הששי?

כדי לענות על שאלה זו עלינו ללמוד תחילה **מנין למד** כל אחד מהתנאים את דבריו, ואחר כך להבין **מה הטעם** של כל אחד מהתנאים. לפני כן יש לשאול באופן כללי: מה טעמה של מצוה זו?

הטעם למצוה זו נאמר בגמרא במסכת ראש השנה (טז ע"א): "תניא אמר ר' יהודה משום ר' עקיבא: ... מפני מה אמרה תורה נסכו מים בחג? מפני שהחג זמן גשמי שנה הוא"⁴. אמר הקדוש ברוך הוא: נסכו לפני מים בחג, **כדי שיתברכו לכם גשמי שנה**".

¹ פ"ד מ"א דף מב ע"ב.

² פ"ד מ"ט דף מח ע"ב.

³ עיין חגיגה פ"א מ"ו (דף ט ע"ב) וסוכה פ"ד מ"א (דף מא ע"ב).

⁴ משפט זה אינו כתוב בגמרא ולא בתוספתא (ראש השנה פ"א הי"א וסוכה פ"ג ה"ז) ולא בספרי (פינחס סימן קג), אבל הובא ברי"ף וברא"ש, ובמסורת הש"ס בשמם.

חלק א: מנין למד כל אחד מהתנאים את שיטתו?

א. מה מקורו של רבי יהודה בן בתירה?

במסכת תענית (ב ע"ב) נאמר: "תניא רבי יהודה בן בתירה אומר: נאמר בשני: 'ונסכיהם' (במדבר כט, יט), ונאמר בששי: 'ונסכיה' (שם, לא), ונאמר בשביעי: 'כמשפטם' (שם, לג), הרי מ"ם יו"ד מ"ם, הרי כאן מים, מכאן רמז לניסוך המים מן התורה"⁵. וכאמור, הגמרא אמרה שלדעתו היו מנסכים רק ששה ימים.

---

⁵ א. יש לשאול על דברי רבי יהודה בן בתירה: הרי במלה "ונסכיהם" יש גם יו"ד יתירה ולא רק מ"ם יתירה!

אכן שאל שאלה זו רבנו הלל בפירושו לספרי (פינחס סימן קג) ולא ענה עליה (הובאו דבריו גם ב"ספרי דבי רב" לספרי שם וגם ב"מאיר עין" לספרי שם).

כתב על כך ה"ספרי דבי רב" על הספרי שם: "לעניות דעתי נראה ברור דמ"ם ד'ונסכיהם' וכן יו"ד ד'ונסכיה' ומ"ם ד'כמשפטם' הייתור דגוש (כתוב "גדוש" ונ"ל שהוא ט"ס) במבטא ההפרש שבינם ל'ונסכה', אבל היו"ד ד'ונסכיהם' היא נחה ואינה נרגשת כלל, דכמו כן קרינן 'ונסכהם' חסר כמו 'ונסכיהם' מלא, ואין עלינו אחריות לדרוש כל חסרות ויתרות שבתורה".

[יש לציין שה"ספרי דבי רב" שהיה ספרדי לא ביטא את היו"ד שאחרי ציר"ה, אמנם גם לפי ההיגוי האשכנזי אין הבדל בין צירה שיש יו"ד אחריה ובין צירה שאין יו"ד אחריה, שכן הם מבטאים יו"ד אחרי ציר"ה גם כשהאות יו"ד איננה כתובה. ועיין בספר "אם למקרא" לרב ניסן שרוני מהדורת תשנ"ג פרק ג סעיף ו והערה 5 ומהדורת תשס"א פרק ג סעיף ז והערה 7].

בפירוש "שיירי הקרבן" לירושלמי (סוכה פ"ד ה"א) הקשה קושיא דומה – שניתן היה להסתפק ביו"ד המיותרת שביום השני ולא היה צורך לכאורה ביו"ד המיותרת שביום הששי! תירץ "שיירי הקרבן": "ויש לומר כיוון שכתוב בשני מ"ם 'ונסכיהם' – לשון רבים איצטריך למיכתב יו"ד. ודוחק". כעין זה כתב בספר התודעה עמוד ק.

נראה שהסיבה שבגללה סיים "שיירי הקרבן" את דבריו במלה "ודוחק" היא מפני שניתן היה לכתוב "ונסכהם" בלא יו"ד, כשם שכתוב ביום השביעי "ונסכהם" בלא יו"ד (פסוק לג), אף על פי שהדרך הרגילה של כתיבת מילה זו היא עם יו"ד.

[עוד ניתן לומר שהסיבה היא מפני שניתן היה לכתוב את המ"ם הנוספת במלה "כמשפטם", כמו ביום השביעי! אבל הסבר זה אינו נראה כל כך, כיון שהייתור במלה "ונסכה" מתאים יותר לרמז על ניסוך המים מאשר הייתור במלה "כמשפט", ועיין על כך בסמוך].

עוד ניתן לענות על השאלה הזו שכיוון שהיו"ד שביום השני כתובה לפני המ"ם הראשונה, הגמרא העדיפה לא לדרוש אותה, כיון שהיא רצתה שהמלה "מים" תופיע כסדרה, דהיינו שהמ"ם תהיה לפני היו"ד.

ב. עיין ב'פתיח עינים' לחיד"א בתענית ב ע"ב שכתב בשם הזהר (פינחס רנו ע"א) שהיו מנסכים רק בימים השני והשביעי, כר' יהודה בן בתירה, אך לא כגמרא שאמרה שלדעת ר' יהודה בן בתירה היו מנסכים מהיום השני עד היום השביעי, ודן האם זו אכן כוונת הזהר, או שמא הזהר מסכים לדעת הגמרא. ועיין גם בספר "מאור ישראל" לרב עובדיה יוסף שם דן בדברי החיד"א.

הערת המהרש"א

יש להעיר שביום השני וביום הששי הרמז לניסוך המים מופיע במלה "ונסכה" שמצוה על ניסוך היין, ואילו ביום השביעי הרמז הוא במלה "כמשפט".
 כתב על כך המהרש"א (שם בד"ה "בשני"): "בא הרמז ביום השני וביום ששי במלה 'ונסכה' לרמז על ניסוך המים, אבל ביום שביעי בא הרמז במלת 'כמשפט', על פי מה שאמרו בפרק קמא דראש השנה (טז ע"א) ד'בחג נידונין על המים', ו'נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו לכם גשמי שנה', ולפי שביום שביעי של חג הוא גמר דינו ומשפטו, על כן בא גמר הרמז במלת 'כמשפט' לכתוב 'כמשפטם', דרצונו לומר: היום הוא גמר משפט ודין המים, ולכן נסכו לפני מים"⁶.

ב. מה מקורו של רבי עקיבא?

1. מקורו של רבי עקיבא בבבלי

הגמרא שם במסכת תענית (ב ע"ב) המשיכה ואמרה: "רבי עקיבא אומר... נאמר בששי: 'ונסכיה' (במדבר כט, לא) - בשני ניסוכין הכתוב מדבר: אחד ניסוך המים ואחד ניסוך היין".
 שאלה על כך הגמרא: "ואימא תרוייהו דחמרא?" כלומר: אולי צריך לנסך שני ניסוכים של יין.
 ענתה הגמרא: "סבר לה כרבי יהודה בן בתירה דאמר רמיזי מיא".
 שוב שאלה הגמרא (ג ע"א): "אי סבר לה כרבי יהודה בן בתירה - נימא כוותיה!" כלומר שיזכיר גבורות גשמים כבר ביום השני ולא רק ביום הששי!
 מתרצת הגמרא: "קסבר רבי עקיבא כי כתיב ניסוך יתירא - בששי הוא דכתיב". כלומר רק ביום הששי כתוב בפשט הפסוק שיש שני ניסוכים, מה שאין כן הרמז של מ"ם יו"ד מ"ם הוא רק רמז, ולכן ניסוך המים נוהג רק בימים הששי והשביעי, וגם הזכרת גבורות גשמים מתחילה רק ביום הששי.

2. מקורו של רבי עקיבא בירושלמי

בירושלמי (שביעית פ"א ה"ה וסוכה פ"ד ה"א) אמרו: "רבי בא רבי חייה בשם רבי יוחנן: ערבה וניסוך המים הלכה למשה מסיני, ודלא כרבי עקיבא, דאמר רבי

⁶ ועיין עוד ב"גליוני הש"ס" בסוכה מה ע"א בד"ה "ואותו היום" שכתב: "ויש לומר בפשיטות דלכך רמז יום שביעי בתיבת 'כמשפטם', לפי שאז הוא יום דין ומשפט, ורמזו בזה דהושענא רבה הוא יום הדין".

עקיבא: ניסוך המים דבר תורה: בשני: 'ונסכיהם', בששי: 'ונסכיה', בשביעי: 'כמשפטם', מ"ם יו"ד מ"ם – מים".

יש להעיר שהירושלמי הביא בשם רבי עקיבא את מה שהובא בבבלי בשם רבי יהודה בן בתירה!

אמנם, לפי תירוץ הגמרא בבבלי רבי עקיבא מסכים עם רבי יהודה בן בתירה, ולא קשה כל כך, מכל מקום יש להעיר שבבבלי הלימוד מופיע בשם רבי יהודה בן בתירה, והגמרא אמרה רק בתירוץ שרבי עקיבא מסכים לו, ואילו בירושלמי הלימוד מופיע בשם רבי עקיבא.

3. מקורו של רבי עקיבא בספרי

בספרי פינחס (פיסקא קג) הביאו בשם רבי עקיבא הסבר אחר, וכך נאמר שם: "מנין לניסוך המים בחג? רבי עקיבא אומר: נאמר הביאו עומר בפסח - שתתברך לכם התבואה, והביאו ביכורים בעצרת - כדי שיתברכו לכם פירות האילן, אף נסכו מים בחג כדי שיתברכו לכם גשמי שנה".⁷

הנצי"ב בפירושו "עמק הנצי"ב" לספרי⁸ העיר שבגמרא במסכת ראש השנה (טז ע"א) הובאו דברי רבי עקיבא הללו **כטעם** למצוות הני"ל, אך לא **כמקור** לכך שמנסכים מים בחג, ושבמסכת תענית אמרו שרבי עקיבא למד מהמלה "ונסכיה"! תירץ הנצי"ב שגם לפי הספרי אכן רבי עקיבא למד מהמלה "ונסכיה", אלא שכאמור, הגמרא שאלה מנין שהכוונה לרבות ניסוך המים, ולא לשני ניסוכים של יין, וענתה שרבי עקיבא למד כרבי יהודה בן בתירה, ועל כך אמר הספרי תשובה אחרת: רבי עקיבא למד זאת מסברא, שכיוון שסוכות הוא הזמן שלפני הגשמים, מסתמא הניסוך הנוסף הוא של מים.⁹

ג. דעת רבי נתן

הגמרא שם במסכת תענית (ג ע"א) המשיכה ואמרה: "תניא רבי נתן אומר: 'בקדש **הסך נסך** שכר לד' (במדבר כח, ז), בשני ניסוכין הכתוב מדבר, אחד ניסוך המים ואחד ניסוך היין". שאלה הגמרא: "אימא תרוייהו דחמרא!"

⁷ ואחר כך הובאו שם דברי רבי יהודה בן בתירה הני"ל ודברי רבי נתן שיובאו בסמוך.

⁸ במהדורת הספרי שעם פירוש הנצי"ב הוא בפיסקא יט (עמוד רסח).

⁹ ועיין ב"תורה שלמה" (פינחס עמ' ריח בביאור לפיסקא קנא) שכתב שהספרי סובר כגמרא בראש השנה, וכל השאלה של הספרי היתה רק מה **הטעם** לניסוך המים בחג הסוכות, ולא מה **המקור**. ולעני"ד קשה לפרש כך, מתוך שרבי יהודה בן בתירה ורבי נתן כן אמרו את המקור (עוד יש להעיר שנראה שכל הפיסקא שם היתה צ"ל בעמוד רי בפיסקא קג).

ענתה הגמרא: "אם כן ליכתוב קרא או: 'הסך הסך', או: 'נסך נסך'. מאי 'הסך נסך'? שמעת מינה חד דמיא וחד דחמרא"¹⁰.

1. שאלת ה"גבורת ארי"

שאל ה"גבורת ארי" (בתענית שם): מנין לרבי נתן שניסוך המים הוא דווקא בחג הסוכות? והרי הפסוק "בקדש הסך נסך שכר לד" נאמר לגבי קרבן התמיד של כל יום!

ואם תאמר שרבי נתן הסתמך גם הוא על דרשת רבי יהודה בן בתירה, כמו שרבי עקיבא הסתמך עליה, והרי הגמרא שאלה: "ואימא תרוייהו דחמרא", והיא לא תירצה שרבי נתן סובר כרבי יהודה בן בתירה, כשם שאמרה זאת בדעת רבי עקיבא, אלא ענתה תשובה אחרת על כך: "אם כן ליכתוב קרא או 'הסך הסך', או 'נסך נסך'. מאי 'הסך נסך'? שמעת מינה חד דמיא וחד דחמרא". כמו כן ודאי אין לומר שלרבי נתן מנסכים מים כל השנה, שכן לא מצאנו דבר כזה בשום מקום¹¹.

2. תירוץ ה"גבורת ארי"

תירץ ה"גבורת ארי" שרבי נתן הסתמך על דרשת רבי עקיבא, שנאמר "ונסכיה" ביום הששי של חג הסוכות ומשמע שני ניסוכים, אלא שמשם לא ידענו שניסוך אחד הוא של מים, כמו ששאלה הגמרא שהובאה לעיל, ולכן הוצרך רבי נתן לדרשה "הסך נסך", ללמד שבשני ניסוכים שונים הכתוב מדבר – אחד של יין ואחד של מים¹².

יש לציין שלפי זה רבי נתן סובר כרבי עקיבא שניסוך המים נהג רק בימים הששי והשביעי.

¹⁰ לכאורה עדיין יש לשאול: "ואימא חד דחמרא וחד דמשחא!" נראה שלא נמצא בתנ"ך לשון "נסך" ביחס ליציקת שמן על המזבח, אלא רק לשון יציקה, עיין בראשית כח, יח ולה, יד. (אף על פי שביחס לסיכת שמן על אדם כתוב בתנ"ך במספר מקומות בלשון כזו: שמ"ב יד, ב; מל"ב ד, ב; יחזקאל טז, ט; מיכה ו, טו).

¹¹ תוספות זבחים קי ע"ב ד"ה "איי".

¹² א. כעין זה בקיצור כתב גם ב"שיטה לבעל הצורות" למסכת תענית (מכון הוצאת ראשונים ללא ציון מקום ושנת הדפוס), וכן כתב הנצי"ב ב"עמק הנצי"ב" לספרי (פנחס פיסקא יב בחלוקתו, דף רמח ע"א בדפיו, ובסימון הרגיל הוא בפיסקא קמג).
ב. עוד כתב הנצי"ב שאפשר שר' נתן למד שהניסוך דווקא בסוכות מהלכה למשה מסיני, אלא שהפסוק בא להדגיש שהניסוך דווקא עם תמיד של שחר, ולא עם המוספים.

3. תירוץ האחרונים

בחידושי חתם סופר¹³ וכן בחידושי "מראה כהן"¹⁴ כתבו שדבר זה נלמד מכך ש"הסך" אותיות "סכה". יש להעיר על דבריהם שהחג לא נקרא בשום מקום בתנ"ך בשם: "סכה", ואפילו לא: "חג הסכה", אלא: "חג הסכות"¹⁵! וצריך לומר שזהו רק רמז בעלמא.

4. תירוץ נוסף

נראה שאפשר לומר הסבר אחר, על פי הסבר הנצי"ב בדעת רבי עקיבא, שמסברא למדנו שניסוך המים ראוי להיעשות בחג הסוכות, מפני שאז הזמן הראוי לבקש על הגשם¹⁶!

ד. דעת רבי יהושע

שאלה הגמרא שם: "אלא הא דתנן 'ניסוך המים כל שבעה' מני? ...אי רבי עקיבא – תרי יומי (ששי ושביעי)!"
אי רבי יהודה בן בתירא – שיתא יומי (מהשני עד השביעי)!"
...אלא רבי יהושע היא, וניסוך המים כל שבעה הלכתא גמירי לה, דאמר רבי אמי אמר רבי יוחנן משום רבי נחוניא איש בקעת בית חורתן: עשר נטיעות, ערבה וניסוך המים – הלכה למשה מסיני".

ה. מה מקורו של רבי יהודה?

כאמור, במשנה במסכת סוכה (פ"ד מ"ט דף מח ע"ב) הובאה דעת רבי יהודה שאמר: "בלוג היה מנסך כל שמונה" ופירש רש"י: "בתרתי פליגי: אשלושה לוגין קאי, ואשבעה [ימים] דקאמר תנא קמא, ואתא רבי יהודה למימר אף בשמיני מנסכים".

בגמרא לא הובא טעם או מקור מנין לרבי יהודה שמנסכים אף בשמיני, והתוספות יום טוב כתב: "לא מצאתי טעם לדבריו. ואי אפשר לומר דלא סבירא ליה הלכה למשה מסיני! ...ויש לומר דסבירא ליה [לרבי יהודה] דכמו שנתרבה

¹³ תענית ג ע"א בד"ה "ולפעניד".

¹⁴ תענית ב ע"א בד"ה "יומא לן דבתפלה".

¹⁵ בתורה: ויקרא כג, לד; דברים טז, יג-טז; דברים לא, י. בנביאים: זכריה יד, פסוקים טז, יח, ויט. בכתובים: עזרא ג, ד; דבה"ב ח, יג.

¹⁶ ועיין עוד בדברי הרלב"ג בשמ"ב כג, טז שובאו במאמר הבא. ועיין עוד בפרק ו ובהערה שם.

[היום השמיני] לשמחת שלמים כדלעיל [בפ"ד מ"ח ובגמרא מח ע"ב], הכי נמי יש לרבות לשמחת ניסוך, דמקרי שמחה כדלקמן (בפ"ה)¹⁷.
 לפי התוספות יום טוב למד רבי יהודה את עצם מצות ניסוך המים מהלכה למשה מסיני, כתנא קמא, אלא שאת ריבוי היום השמיני למד משמחת שלמים¹⁸.

ו. סיכום השיטות

נמצאנו למדים שחמישה תנאים אמרו דעתם על מצות ניסוך המים. בדבריהם נאמרו ארבעה מקורות שמהם למדו את עצם מצות ניסוך המים, וארבע דעות לגבי זמן המצוה.

1. **דעת רבי יהודה בן בתירה:** המקור הוא מהייתור של האותיות מ"ם יו"ד מ"ם, בימים השני, הששי והשביעי, ומנסכים מהיום השני עד השביעי.
2. **דעת רבי עקיבא:** המקור הוא מהמלה "ונסכיה" הכתובה ביום הששי, המלמדת שיש עוד ניסוך, נוסף על ניסוך היין. מנסכים רק ביום הששי והשביעי. מנין שהניסוך השני במים? לדעת הבבלי מדרשת רבי יהודה בן בתירה. לדעת הספרי מסברא שסוכות הוא זמן בקשת גשמים (הנצי"ב). בירושלמי הובאה בדעת ר"ע דרשת רבי יהודה בן בתירה, ואפשר שזו רק תוספת על דרשת ר"ע שבבבלי מהמלה "ונסכיה", אך אם זהו המקור היחיד של ר"ע הרי שמנסכים מהיום השני.
3. **דעת רבי נתן:** המקור הוא מהמלים "הסך נסך" – בשני ניסוכים הכתוב מדבר. מנין שהניסוך הוא בחג הסוכות? הוא מסתמך על דרשת רבי עקיבא מהמלה "ונסכיה" הכתובה בחג הסוכות, ("גבורת ארי"). לפי זה מנסכים רק ביום הששי והשביעי¹⁹.
4. **דעת רבי יהושע:** המקור הוא מהלכה למשה מסיני, ומנסכים כל שבעה.
5. **דעת רבי יהודה:** המקור לעצם הניסוך הוא מהלכה למשה מסיני, המקור לניסוך גם ביום השמיני הוא משלמים (תוי"ט), ומנסכים כל שמונה.

¹⁷ א. על השמחה בניסוך המים עיין במאמר "מהי שמחת בית השואבה ומדוע נקראה כך?".

ב. לגבי הכמות - לוג - שאמר ר' יהודה, מול שלשה לוגים שאמר ת"ק עיין שם בתוסי' יו"ט וברש"ש.

¹⁸ ועיין בשו"ת חוות יאיר סימן קצב אות ל.

¹⁹ עיין לעיל בפ"ג שם נאמרו אפשרויות נוספות בדעת רבי נתן: או מהלכה למשה מסיני ("עמק הנצי"ב"), או מהרמז "הסך" - אותיות "סכה" ("חתם סופר" ו"מראה כהן"), או על פי הספרי שסוכות הוא זמן בקשת גשמים. לפי כל ההסברים הללו מסתבר שמנסכים כל שבעת הימים! לפי זה קשה: מדוע הגמרא לא אמרה שהמשנה האומרת שניסוך המים כל שבעה היא אליבא דרבי נתן? לפי ה"גבורת ארי" מובן, שכן רבי נתן סובר כרבי עקיבא, שמנסכים רק ביום הששי וביום השביעי! [הערת בני הרב בניהו נ"י].

חלק ב: מה טעמו של כל אחד מהתנאים?

א. מה טעמו של רבי יהושע?

כאמור, טעמו של רבי יהושע שאומר שמצות ניסוך המים כל שבעה פשוט: בחג נידונים על המים ולכן מנסכים כל ימי החג, לרצות על המים, כשם שנוטלים ארבעת המינים כל שבעת הימים במקדש מן התורה²⁰, כדי לרצות על המים²¹.

ב. מה טעמו של רבי יהודה?

טעמו של רבי יהודה שאומר שמנסכים כל שמונה הוסבר לעיל בדברי התוספות יום טוב: "דסבירא ליה [לרבי יהודה] דכמו שנתרבה [היום השמיני] לשמחת שלמים כדלעיל, הכי נמי יש לרבות לשמחת ניסוך, דמקרי שמחה כדלקמן (בפ"ה)".

יש לציין שלפי דבריו עולה שמצות ניסוך המים טעמה הוא **השמחה**, ולא [רק] הריצוי על המים כפי שאמר רבי עקיבא במסכת ראש השנה. ואולי זהו שורש המחלוקת בין רבי יהודה לשאר התנאים: לשאר התנאים טעם המצוה הוא לרצות על המים, ולכן מנסכים רק עד היום השביעי, ואילו לרבי יהודה טעם המצוה הוא משום שמחה, ולכן מנסכים גם ביום השמיני!

ג. מה טעמו של רבי יהודה בן בתירה?

כאמור, יש להבין: מה טעמו של רבי יהודה בן בתירה שמנסכים רק מהיום השני²²?

1. הסבר על פי רבנו בחיי ומדרש אגדה

כתב רבנו בחיי (במדבר כט, יח): "ויש לך להשכיל איך התחיל רמז המים מן היום השני? לפי שביום שני נבדלו המים במעשה בראשית (בראשית א, ו-ז), ועל כן פעולת יום השני גדולה במים... וכן ביום הששי, שבו נברא אדם והוצרך למים,

²⁰ סוכה פ"ג מ"ב דף מא ע"א.

²¹ עיין שם בתענית ב ע"ב ובמאמר "מדוע נצטוינו ליטול ארבעת המינים בחג הסוכות?".

²² יש לציין שהמלה "מים" מופיעה בשמונת הפסוקים הראשונים שבתורה רק בפסוקים השני הששי והשביעי, בדיוק כמו הרמז של האותיות מים! עיין ב"תורה תמימה" (במדבר כט, יח אות כ) ועיין בספר "מאור ישראל" לרב עובדיה יוסף על מסכת תענית שהביא מפרשים נוספים שכתבו כ"תורה תמימה". (ועיין עוד ב"ספרי דבי רב" על הספרי פינחס סימן ק"נ ובסידור "בית יעקב" ליעב"ץ עמ' 355 אות ה שביארו על פי הקבלה) אך דברים אלו הם גם כן רק בגדר רמז, והם אינם מסבירים את עומק העניין.

כעניין שכתוב: 'ואד יעלה מן הארץ' (שם ב, ו) ... וכתוב: 'וייצר ד' אלוקים' (שם, ז). והשלים הרמז בשביעי, לפי שהשביעי תשלום מעשה בראשית".

כעין זה כתב גם במדרש אגדה (הובא ב"תורה שלמה" פינחס פכ"ט אות נ): "לפי שביום שני היה חילוק המים, וביום ששי לבריאת העולם ירדו גשמים. דבר אחר: למה ביום ששי? לפי שלא נברא אדם כי אם ביום ששי, וכשבא אדם הוצרך העולם למים".

יש לשים לב שהמדרש לא התייחס כלל ליום השביעי, וגם דברי רבנו בחיי ביחס ליום השביעי אינן מרווחים דיים. לולא דבריו היה נראה לומר שהרמז ביום השביעי בא להוציא מדעת רבי יהודה, שסובר שניסוך המים נוהג כל שמונה.

עוד יש לומר על פי דברי המהרש"א בתענית, שהובאו לעיל, שהעיר מדוע הרמז ביום השביעי נמצא במלה "כמשפטם", ולא כמו ביום השני וביום הששי שהרמז נמצא במלה "ונסכה", שהיה מתאים יותר ללמד על ניסוך המים. אלא שהדבר בא לרמז לא רק על ניסוך המים, אלא גם על סיום הדין של המים²³.

רבנו בחיי אמנם לא התייחס לשאלה מדוע לרבי יהודה בן בתירה מנסכים רק מהיום השני, אבל על פי דבריו ודברי המדרש ניתן להסביר שלדעת ר' יהודה בן בתירה מתחילים לנסך ביום השני מפני שביום השני של הבריאה הבדיל ד' בין המים אשר מתחת לרקיע לבין המים אשר מעל לרקיע!

2. הסבר על פי ה"גור אריה"

הסבר אחר על הרמז של מ"ם יו"ד מ"ם כתב ה"גור אריה" (על רש"י במדבר כט, יח): "לפי שביום השני של הבריאה הובטחו המים התחתונים לנסכם על גבי המזבח, כדפירש רש"י בויקרא (ב, יג), לכך רמז ביום ב' ניסוך המים. וימים ו' ז' לומר שניסוך המים עד יום ח', ולא יום ח' בכלל". (ועיין שם בתחילת דבריו פירוש נוסף ע"ד הרמז).

יש לציין שדברי המהר"ל לגבי היום השני נפלאים, דבריו לגבי היום השביעי יפים, אך דבריו לגבי היום הששי אינם מובנים דיים.

אולי כוונתו שדווקא כאשר שתי האותיות האחרונות הרומזות על ניסוך המים מופיעות בשני ימים רצופים הדבר מדגיש שאלו הם הימים האחרונים.

גם המהר"ל לא התייחס במפורש לשאלה מדוע לרבי יהודה בן בתירה מנסכים רק מהיום השני, אבל על פי דבריו ניתן להסביר שלדעת רבי יהודה בן בתירה מתחילים לנסך ביום השני מפני שביום השני של הבריאה הבטיח ד' למים שהם יתנסכו על גבי המזבח!

²³ ועיין גם בגליוני הש"ס לסוכה מה ע"א שהובא לעיל בהערה 5.

רש"י בויקרא (ב, יג) שציין אליו המהר"ל כתב כך: "מלח ברית – שהברית כרותה למלח מששת ימי בראשית, שהובטחו המים התחתונים ליקרב במזבח במלח וניסוך המים בחג".

רבינו בחיי (שם בויקרא) הרחיב יותר, וכך כתב: "ברית כרותה למלח מששת ימי בראשית שהובטחו מים התחתונים ליקרב במלח וניסוך המים בחג. וכן אמרו במדרש: מים התחתונים נקראו 'מים בוכים', ולמה נקראו 'מים בוכים'? כי בשעה שחלק הקב"ה את המים, נתן אלו למעלה ואלו למטה. התחילו מים התחתונים בוכים, וזהו שכתוב: 'מבכי נהרות חבשי' (איוב כח, יא). אמר רבי אבא: בבכי נתפרשו המים התחתונים מן העליונים, אמרו: אוי לנו, שלא זכינו לעלות למעלה להיות קרובים ליוצרנו. מה עשו? העיזו פניהם ובקעו תהומות ובקשו לעלות, עד שגער בהן הקב"ה, שנאמר: 'הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה' (ישעיה מג, טז), 'גוער בים ויבשהו' (נחום א, ד). אמר להם הקב"ה: הואיל ולכבודי עשיתן כל כך, אין להן רשות למים העליונים לומר שירה עד שיטלו רשות מכם, שנאמר: 'מקולות מים רבים אדירים משברי ים' (תהלים צג, ד), ומה הם אומרים? 'אדיר במרום ד' (שם). ולא עוד אלא שעתידין אתם ליקרב על גבי המזבח במלח וניסוך המים".

3. הסבר נוסף

הסבר נוסף בדעת רבי יהודה בן בתירה ניתן לומר על פי מה שכתב ספר החינוך במצות ספירת העומר²⁴. אחרי שבאר שטעם המצוה הוא לבטא את ההשתוקקות לקבל את התורה שאל: מדוע אם כן איננו מתחילים לספור כבר ביום הראשון של חג המצות? ותירץ: "כי היום הראשון נתייחד כלו להזכרת הנס הגדול... ואין לנו לערב בשמחתו ולהזכיר עמו שום עניין אחר, ועל כן נתקן החשבון מיום שני מיד". כך גם ניתן לומר לגבי סוכות: ביום הראשון מודים לד' על ניסי המדבר ועל האסיף²⁵, ואיננו מתחילים לבקש על המים בניסוך המים, אלא רק למחרת.

²⁴ מצוה שו במהדורות הרגילות, מצוה רעג במהדורות מוסד הרב קוק.

²⁵ עיין במאמר "מדוע נצטוינו לזכור לדורות את ישיבתנו בסוכות?" ובמאמר "מדוע נצטוינו ליטול ארבעת המינים בחג הסוכות?".

ד. מה טעמו של רבי עקיבא?

כאמור, יש להבין: מה טעמו של רבי עקיבא שמנסכים רק מהיום הששי?

1. הסבר על פי רבנו בחיי ומדרש אגדה

כאמור, רבנו בחיי (במדבר כט, יח) כתב: "וכן ביום הששי שבו נברא אדם והוצרך למים, כעניין שכתוב: 'ואד יעלה מן הארץ' (שם ב, ו)".
 כעין זה כתב גם במדרש אגדה (הובא ב"תורה שלמה" פינחס פכ"ט אות נ):
 "דבר אחר: למה ביום ששי? לפי שלא נברא אדם כי אם ביום ששי, וכשבא אדם הוצרך העולם למים".
 נראה להוסיף על דבריהם את מה שכתב רש"י שם (בראשית ב, ה): "כי לא המטיר – ומה טעם לא המטיר? לפי שאדם אין לעבוד את האדמה ואין מכיר בטובתן של גשמים, וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם התפלל עליהם, וירדו, וצמחו האילנות והדשאים".
 לפי זה עולה שהתפילה הראשונה על הגשם היתה ביום הששי, ולכן ניסוך המים שבא לרצות על הגשם מתחיל ביום הששי!

2. הסבר נוסף

עוד נראה להסביר את דעת רבי עקיבא על פי מה שכתב "הלבוש" (בסימן תרס"ג סעיף א) בהסבר סדר אמירת הושענות: "שאיין אומרים 'אדון המושיע' קודם ששי לחג, משום דמיירי עיקרו במים, והמים הם סימן קללה בחג²⁶... אף על גב שהמים הם סימן קללה בחג, מכל מקום כיון שכבר עברו כמעט כל ימי החג חוץ מיום אחד לית לן בה"²⁷. כלומר: מצד אחד בחג הסכות נידונים על המים²⁸, ולכן אנו רוצים לבקש על המים, אך מצד שני הגשמים בחג הם סימן קללה, ולכן לא ראוי לבקש עליהם בחג, והפיתרון הוא לבקש רק לקראת סיום החג. כך גם אפשר להסביר את סברת רבי עקיבא שניסוך המים נוהג רק בשני הימים האחרונים של החג.
 כיצד יענו התנאים הסוברים שניסוך המים כל שבעה, או כל שמונה, או כל ששה על הסבר זה?

²⁶ תענית פ"א מ"א (ב ע"א)

²⁷ א. עיין גם ב"לבוש שרד", ב"מחצית השקל", ב"פרי מגדים" וב"בכורי יעקב" סימן תרס"ג שכתבו כן ועיין במאמר "לפי מה נקבע סדר הושענות אצל האשכנזים?".

ב. עיין סוכה נה ע"א ורש"י שם בד"ה "הסירותי מסבל שכמו" שבשיר של יום החמישי של חול המועד, שהוא יום הששי של חג הסוכות הזכירו את המים.

²⁸ ראש השנה פ"א מ"ב (טז ע"א).

נראה לומר שלפי דעתם כיון שלא מבקשים בפירוש על הגשם, אלא רק מנסכים מים, ניתן לקיים את המצוה מתחילת החג.²⁹

---

²⁹ א. עיין שם במשנה הראשונה בתענית שדעת ר' אליעזר היא שמזכירים גבורות גשמים מיום טוב הראשון של החג, אף על פי שאין מבקשים.

ב. רש"י בפירושו לתורה (במדבר כט, יח) הביא את דרשת ר' יהודה בן בתירא, ויש לשאול עליו: וכי רש"י סובר שהלכה כר' יהודה בן בתירא שמנסכים רק מהיום השני, ולא כסתם משנה בסוכה שכל שבעת הימים היו מנסכים?

השאלה אינה כל כך קשה, שכן רש"י בפירושו לתורה מפרש מספר פעמים שלא כפי שנפסק להלכה, מפני שפירוש זה קרוב יותר לפשט הפסוקים (עיין רש"י דברים כג, יט ורמב"ן ורא"ם שם, ורש"י שם כא, כב ו"משכיל לדוד" שם), וכך אפשר לפרש גם כאן, אך נראה שניתן לענות אצלנו גם בדרך אחרת, על פי המבואר בסמוך.

הגמרא במסכת מועד קטן (דף ג ע"ב) הביאה את דברי ר' אמי אמר ר' יוחנן משום ר' נחוניא איש בקעת בית חורתן: עשר נטיעות, ערבה וניסוך המים – הלכה למשה מסיני. וכתבו שם התוס' (בד"ה "ניסוך המים"): "והא דאמרינן בעלמא מ"ם יו"ד מ"ם לרבות ניסוך המים מן התורה אינו אלא אסמכתא בעלמא. כן פירש רבנו חננאל". לכאורה דבריהם קשים, שהרי הגמרא במועד קטן ציטטה את דעת ר' נחוניא איש כפר חורתן שניסוך המים הלכה למשה מסיני, ובגמרא בתענית מוכח שהוא חולק על ר' יהודה בן בתירא שלמד את ניסוך המים מיתור האותיות מ"ם יו"ד מ"ם, ומדוע השוה התוס' בין הדעות החולקות? [וכבר הקשו זאת ה"גבורת ארי" ו"אור הישר" בתענית, והרש"ש במועד קטן].

הסביר ה"שפת אמת" (שם בתענית) שכאשר אמרה הגמרא בתענית במסקנתה שר' יהושע למד שניסוך המים כל שבעה מהלכה למשה מסיני התכוונה הגמרא שכולם מודים לכך! וזוהי כוונת התוס' במועד קטן [וכן כתב ה"ספרי דבי רב" על הספרי פנחס סימן קנ בלא להזכיר את התוס']. כעין זה נראה גם מדברי המאירי בתענית ב ע"ב שכתב: "צריך שתדע שניסוך המים כל שבעה, ואף על פי שלא נרמז בתורה עד יום שני, כמו שאמרו: נאמר בשני 'ונסכיהם', בששי 'ונסכיה', בשביעי 'כמשפטם', מ"ם יו"ד מ"ם, הרי כאן מים, מכל מקום הלכה מסיני להיותו כל שבעה, כמו שאמרו: עשר נטיעות ערבה וניסוך המים הלכה למשה מסיני" [ועיין שם במהדורת הרב אברהם סופר (עמוד 20) הערה 13].

לפי זה אפשר לומר שרש"י על התורה גם כן למד שמנסכים כל שבעה מהלכה למשה מסיני, ואף על פי כן הדבר רמוז ביתור האותיות מ"ם יו"ד מ"ם (אמנם עיין ב"שפת אמת" שם שהעיר שרש"י על הש"ס לא למד כך).

יש לציין שלפי זה עוד יותר גדול הקושי מדוע לפי ר' יהודה בן בתירא הרמז לניסוך המים כתוב רק ביום השני, ולפי ר"ע עיקר הלימוד הוא מפסוק שכתוב ביום הששי, והרי לשיטתם מנסכים מים כל שבעת הימים, ומדוע לא כתוב הרמז כבר ביום הראשון. ויש לענות על כך כפי שהוסבר בגוף המאמר. ג. עיין עוד ברש"י על התורה (שם כט, יח) ש"ונסכיהם" מוסב על שני התמידים, ודבריו קשים שהרי ניסוך המים היה רק עם תמיד של שחר (יומא כו ע"ב והובא ברש"י סוכה מב ע"ב בד"ה "ניסוך המים"). ועיין עוד ברש"י תענית סוף דף ב ע"ב "דמשמע הרבה ניסוכין בקרבנות הרבה". וגם דבריו שם קשים שהרי ניסוך המים היה רק עם הקרבת קרבן התמיד! ואולי כוונתו בכל השנים. וצ"ע.

סיום: מדוע מצות ניסוך המים אינה מפורשת בתורה?

יש לשאול: מדוע מצות ניסוך המים אינה מפורשת בתורה, אלא רק רמוזה בה, או נמסרה בהלכה למשה מסיני? אמנם זו שאלה כללית על כל המצוות שנמסרו בהלכה למשה מסיני, אבל כמדומה שבדרך כלל רק הפרטים הם שנמסרו בהלכה למשה מסיני, והמצוה בעיקרה מפורשת בתורה, ואילו כאן המצוה כולה נמסרה לפי חלק מהתנאים רק בהלכה למשה מסיני.

כדי לענות על שאלה זו יש לציין שבגמרא בראש השנה (טז ע"א) נזכרו ארבעה דברים שעוזרים לעם ישראל לזכות בדין, בכל אחד מארבעת ימי הדין: "הביאו לפני עומר בפסח, כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות. הביאו לפני שתי הלחם בעצרת, כדי שיתברכו לכם פירות האילן. נסכו לפני מים בחג, כדי שיתברכו לכם גשמי שנה. ואמרו לפני מלכויות זכרונות ושופרות, כדי שיעלה זכרוכם לפני לטובה".

יש לשים לב שכל אחד מהדברים הנ"ל אינם מפורשים לגמרי בתורה. עומר ושתי הלחם אמנם כתובים מפורש בתורה, אך הביתוסים טעו בזמן הבאתם (מנחות סה). ניסוך המים אינו כתוב בתורה בפירוש, וגם השופר אינו כתוב בפירוש בתורה.³⁰ מדוע הוסתרו כל הדברים הללו?³¹

³⁰ עיין במאמר "מדוע לא נזכרו בתורה שבכתב רוב ענייני ראש השנה?" פ"ב.
³¹ יש להוסיף שגם ארבעת המינים שמרצים על המים (תענית ב ע"ב) אינם מפורשים דיים בתורה! עיין במדרש רבה ויקרא פרשה ל, טו: "ולקחתם לכם ביום הראשון אחר כל אותו החכמה שכתוב בשלמה: 'החכמה והמדע נתון לך' (דהיי"ב א), 'ותרב חכמת שלמה ויחכם מכל האדם' (מ"א ה) ישב לו תמיה על ד' מינין הללו, שנאמר: 'שלשה המה נפלאו ממני' (משלי ל). 'שלשה המה' פסח מצה ומרור, 'וארבעה לא ידעתים' אלו ד' מינים שבלולב, שבקש לעמוד עליהם. 'פרי עץ הדר' מי יאמר שהוא אתרוג? כל האילנות עושין פירות הדר! 'כפות תמרים' התורה אמרה טול שתי כפות תמרים להלל בהן, והוא אינו נוטל אלא לולב, לבה של תמרה!
 'וענף עץ עבות' מי יאמר שהוא הדס? הרי הוא אומר במקום אחר: 'צאו ההר והביאו עלי זית' וגוי (נחמיה ח).
 'וערבי נחלי כל האילנות גדלין במים!'
 עיין גם במסכת סוכה לב ע"א לגבי הלימוד על הלולב, ושם ע"ב לגבי הדס, ושם לה ע"א לגבי אתרוג. על השאלה מדוע לא הזכירה הברייתא בראש השנה גם את ארבעת המינים עיין ב"פני יהושע" בר"ה טז ע"א בד"ה "תניא אמר ר' יהודה", הובאו דבריו במאמר "מדוע נצטוונו ליטול ארבעת המינים בחג הסוכות?" בהערה 10.

נראה שהתשובה היא שהדבר נעשה מאהבת ד' אותנו, כדי שרק עם ישראל שמאמין בתורה שבעל פה יזכה בדין בכל אחד מימי הדין הללו, ואילו אומות העולם, וכן הכופרים בתורה שבעל פה, שאינם מאמינים בדרשות חז"ל ובמסורת שנמסרה למשה בסיני בעל פה, לא יזכו בדין³²!

---

³² א. עיין בהרחבה במאמר הנ"ל בפרק האחרון.
ב. עדיין יש לשאול: מדוע העומר ושתי הלחם כתובים בפירוש ורק **זמן הבאתם** מוסתר, ואילו שופר וניסוך המים כלל אינם כתובים?
נראה לומר שהעומר ושתי הלחם **עיקרם הודאה לד'** על הקציר, כפי שהתורה קוראת להם "ביכורים" (ויקרא ב, יד לגבי העומר, ושם כג, יז ועוד לגבי שתי הלחם), מה שאין כן השופר וניסוך המים **עיקרם לרצות בדין**, ולכן הם נעלמו עוד יותר.
עוד יש להעיר שבראש השנה כתוב "זכרון תרועה" (ויקרא כג, כד) ו"יום תרועה" (במדבר כט, א), ורק השופר אינו כתוב, ואילו בניסוך המים לא כתוב בפירוש מאומה!
אמנם יש לומר שבניסוך המים כתוב "ונסכיהם", וכן "ונסכיה", שניתן ללמוד משם שלפחות ביום השני וביום הששי יש ניסוך נוסף, כמבואר לעיל.
עוד אפשר לומר שכיון שראש השנה הוא יום בריאת העולם יש להריע לשמחה בהמלכת ד' ביום זה (עיין בהרחבה במאמר "מדוע נצטוינו לתקוע בשופר בראש השנה?" ח"א פ"ד סעיף 3), והתורה הסתירה רק את השופר, שגורם לזכות בדין. מה שאין כן ניסוך המים כל עניינו הוא לזכות בדין ולכן הסתירה התורה אותו לגמרי.
יש לציין שתירוץ זה אינו מתאים לכאורה לדברי התוספות יום טוב בדעת ר' יהודה שניסוך המים כל שמונה הוא משום שמחה!
אמנם אפשר ליישב שעניינו של ניסוך המים הוא לרצות, והשמחה נובעת מתוך הידיעה שבזכות ניסוך המים יתברכו גשמי השנה. עיין במהרש"א סוכה נ ע"ב בחידושי אגדות סוף ד"ה "דכתיב" ובמאמר על שמחת בית השואבה פ"ב סעיף 4.